

УДК 81'373.21: 81'373.6

У СКАРБНИЦЮ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ОНОМАСТИКИ

Димитрова-Тодорова Л. Местните имена в Поповско. —
Софія: Академично издателство «Проф. Марин Дринов», 2006. —
695 с.*

Грунтовне дослідження болгарського лінгвіста Л. Димитрової-Тодорової присвячене інтерпретації комплексного матеріалу (археологічного, історичного, етнографічного, краєзнавчого, мовного, передусім топонімного), зібраного в колишньому окрузі Поповсько (51 поселення), що в Північно-Східній Болгарії. Особливу увагу приділено детальному аналізу (фонетика, морфологія, словотвір, семантика, етимологія) власних географічних назв — 7064 одиниці, що дало вченій досить вагомі підстави для науково вивіренних висновків щодо етногенезу місцевого населення. Дослідниця, зокрема, наголошує на давньому слов'янському характері населення вказаного регіону, відзначаючи, щоправда, в його етнічній історії протоболгарський і печенізько-куманський суперстрат.

Монографія складається з 4 розділів (**I. Географічно-історична характеристика Поповсько**, підрозділи: 1) *фізико-географічна характеристика*; 2) *історія заселення зазначеного терену*; 3) *історія поселень*. **II. Лінгвістична характеристика топонімів Поповсько** (окремо схарактеризовано болгарські топоніми, іншомовні власні географічні назви, гібридні топоніми, топонімні кальки й напівкальки). **III. Класифікація топонімів Поповсько з погляду семантичної мотивації їхніх основ** (характеристика мікротопонімів, гідронімів, ойконімів та оронімів). **IV. Етимологічний словник топонімів Поповсько**), висновків, розміщених після третього розділу, списку опрацьованої літератури та

* Монографія Л. Димитрової-Тодорової викликала зацікавлення українських ономастів, про що свідчить, зокрема, рецензія Д.Г. Бучка (див.: *Бучко Д.* Рец. на: Димитрова-Тодорова Л. Местните имена в Поповско // Мовознавство. — 2009. — №6. — С. 84–87).

джерел, списку скорочень мов, діалектів, умовних скорочень, трьох карт. Завершують монографію дві анотації — англійською та німецькою мовами.

У першому розділі запропоновано географічно-історичну характеристику досліджуваного терену (історично частини Нижньої Мізії). З погляду орографії це переважно місцевість із невисоким горбистим рельєфом, який перетинають рр. *Черни Лом*, *Малки Лом*, *Водица* і *Голяма река*. Історія округу Поповсько сягає давніх часів, про що свідчать археологічні пам'ятки доби неоліту й енеоліту, локалізовані в різних населених пунктах. З давніх-давен тут проживало фракійське населення, зокрема дако-мізійське плем'я гетів. В історії вказаного регіону лишили свої сліди й кельти (250–100 рр. до н. е.), а також давні римляни (I–III ст. н. е.). Далі починається слов'янський період, перерваний турецькою колонізацією (кін. XIV–70-і рр. XIX ст.). Масштабність дослідження Л. Димитрової-Тодорової простежується поміж іншого й у детальній характеристиці (географічній, етнічно-історичній) кожного населеного пункту колишнього округу Поповсько, поданій в окремому параграфі. Особливо треба відзначити списки місцевих географічних назв, зафіксованих у кожному поселенні.

У другому розділі запропоновано мовну характеристику (фонетичні, морфологічні, словотвірні, лексичні особливості) топонімів Поповсько. Окремо розглянуто болгарські власні географічні назви й іншомовні (запозичені в різні історичні періоди: арабські, перські, протоболгарські, грецькі, фракійські, імовірно дако-мізійські, іллірійські, румунські, арумунські, італійські, французькі, німецькі, англійські). Кожний рівень мовної структури топоніма описано досить детально. Надзвичайно цінна характеристика іншомовних топонімів, передусім турецьких (найдетальніша), що дає змогу чітко простежити адаптацію тієї чи тієї назви в слов'янському мовному середовищі.

У третьому розділі представлено класифікацію топонімів із погляду мотивації семантики їхніх основ. Окремо розглянуто відапелятивні, відантропонімні, відтопонімні, двозначні й багатозначні (альтернативна мотивація), незрозумілі назви.

Найбільший розділ четвертий, у якому подано історико-етимологічний словник топонімів Поповсько. Дослідниця досить переконливо етимологізує кожен власну географічну назву, пояснюючи її зв'язок із певним апелятивом чи онімом, з'ясовуючи внутрішню форму її основи. Більшість проаналізованих назв своїми етимонами сягає тюркської бази, що зумовлено тривалим періодом османсько-турецької колонізації зазначеного регіону, а також, можливо, тюркським (протоболгарським) суперстратом. Однак із-поміж численних тюркізмів (переважно пізньої хронології) трапляються і архаїчні слов'янські назви на зразок: *Песенец* < *пес-ън-ец 'піщана місцевість' (с. 523) < *пес-* < псл. **pēs-*, більш поширеного у суфіксально ускладненій формі *pēsъkъ [1 IV: 415], *Рајеле* < *развилъе 'місце, яке розгалужується' (с. 539) < *orzvidla / *orzvidlъ 'розгалуження дороги, ущелина' [2 35: 178], *Разклона* (без пояснення;

с. 539) < болг. діал. *расклѡн* ‘перехрестя’ < псл. *orzklonъ [2 33: 174], *Трѣбежа* < псл. *terbežъ (с. 584) та ін.

У контексті зазначеного привертає увагу також наявність топонімних паралелей Поповсько з іншими слов’янськими теренами, зокрема з українським Прикарпаттям (бас. Верхнього Дністра), що переконливо свідчить про їхній праслов’янський етимон, пор., наприклад: болг. *Лещака* (назва лісу, ниви) < *лещак* ‘ліщиновий ліс’ (с. 472), укр. *Лещак* — гідронім (пот., п. Либохірки л. Стрия п. Дністра; с. Либохора Турківського р-ну Львівської обл.; [8: 312]), блр. *Лещаки* — ойконім [17 V, 131], пол. *Leszczak* — гідронім у бас. Вісли [16: 158] < псл. *lěščakъ [2 14: 262]; болг. *Опака* — ойконім (с. 511) і укр. *Опака* — гідронім (р., п. Бистриці-Тисьменицької п. Дністра; між рр. Збір і Сторонівка; нп *Опака* (*Опока*) Дрогобицького р-ну Львівської обл. [8: 399], пор. також назви рр. *Опака* (*Опока*) в бас. Оки [9: 89, 118], *Орока*, *Ворока* в Словенії [14 II: 61]. Щоправда, болг. ойконім однозначно витлумачено у зв’язку з псл. *arākъ ‘протилежа сторона’ й порівняно з укр. топонімами (гідронімом і ойконімом) *Опака* (с. 511), рос. *Опака*, *Апака*. До речі, укр. назви *Опака* вперше пов’язав із укр. *опак* ‘навпаки, назад’ Я. Рудницький [7: 90]. У цьому разі назву гідрооб’єкта можна тлумачити як такий, що ‘тече в інший бік’ (пор. слов’ян. **Raka (voda)* — гідронім у Нижній Австрії: ‘вода, що тече в зворотному напрямі’ [4: 494] або ‘повернутий в інший бік’ (псл. *opakъ ‘т. с.’ [1: 4, 194]). З іншого боку, дублетність форм топонімів *Опака* / *Опока* дає підстави етимологізувати їх у колі лексики гнізда псл. **o(b)roka*, континуантами якого є укр. *опак* ‘сорт білої глини, із якої виготовляють посуд’ [10 V: 700], діал. *опока* ‘скеля; крейдяна скеля’, ‘шматки білої глини’, ‘глинистий або вапняковий ґрунт’, ‘камін’ [5: 239]. У цьому контексті семантика основи назви *Опака* (*Опока*) вказувала на характерні особливості місцевого ландшафту; болг. *Сопот* — назва ниви < *сопот ‘джерело; потік’. Л. Димитрова-Тодорова наводить численні паралелі з інших слов’янських регіонів, зокрема й із українських (с. 556), пор. відповідно гідронім *Сопім* (п. Стрия п. Дністра; с. *Сопім* Сколівського р-ну Львівської обл. [8: 521]). В основі слов’янських топонімів *Сопот* (*Сопім*) праслов’янський географічний апелятив *sopotъ ‘джерело, струмок’ [12: 441]; болг. мікрогідронім *Трескавата*, мікротопонім *Трескавото*. Семантика основ зазначених назв мотивована ознакою ‘вода, що тече з характерним шумом’ (с. 584). Указані назви можна співвіднести з укр. гідронімом *Трускавець* (пот., л. Стрия п. Дністра; між рр. Бутельський і Лазок; м. *Трускавець* Львівської обл. [8: 574]). В основі наведених назв псл. **trusk-* на позначення гідрооб’єктів із гарячою чи холодною водою, таких, що б’ють струменями [11: 224-225].

Деякі назви, на нашу думку, можна кваліфікувати інакше, ніж Л. Димитрова-Тодорова. Так, топонім *Корта* дослідниця виводить від апелятива *корито*, у якому відбулася редукція ненаголошеного *и* (с. 441). Проте в основі цього топоніма можна вбачати болг. діал. *кърт* ‘що-небудь зігнуто’ < псл. *kъrta, *kъrtъ [13: 151]. Така версія має підстави

з огляду на рефлексію голосного *ъ* як *o* в болгарській мові (рецензована монографія: с. 177).

У низці складених болгарських топонімів, які наводить Л. Димитрова-Тодорова, наявний географічний апелятив *сърт*, як-от *Дермен сърт* < тур. *degirmen sirt* 'водяний хребет' (с. 33). Відома й інша, слов'янська, версія пояснення лексеми *сърт* < псл. *sъrtъ (**ser-* 'текти, струмувати') [3: 77]. Однак тюркська етимологія наведеного апелятива видається більш аргументованою. По-перше, лексеми *сърт*, *сърт* у межах Славії відзначені лише в окремих регіонах Росії, а також у Болгарії, Македонії (ст.-рос. *съртъ* 'гряда, що розділяє притоки двох річок', рос. діал. *сърт* 'гребінь, гряда, підвищення', *сърт* 'вир', болг. діал. *сърт* 'гола вершина гори', 'невелике підвищення', макед. *srt* 'хребет, водорозділ' [Там само], де, як відомо, слов'янський мовний елемент нашарувався на тюркський (у Росії це переважно Заволжя і Урал [6: 534-535]). По-друге, лексема *сърт* 'витагнуте невисоке плоске підвищення', 'водорозділ, кряж' засвідчена в усіх тюркських мовах, наприклад: азерб. *сърт* 'гребінь', 'плато', казах. *сърт* 'зовнішній бік', киргиз. *сърт* 'т. с.', татар. *сърт* 'гряда', 'підвищення', туркмен. *сърт* 'горб', узб. *сърт* 'хребет', які сягають д.-тюрк. *sirt* 'підвищення' [Там само]. Зауважимо, що це значення вторинне до стрижневого 'спина', поширеного в тюркських мовах у формі *sirt* [15: 846].

Загалом монографію Л. Димитрової-Тодорової вважаємо досить інформативною і необхідною для фахівців у галузі слов'янської ономастики, етимології, порівняльно-історичних славістичних студій. Треба відзначити також, що рецензоване видання концептуально продовжує ономастичні праці знаних болгарських лінгвістів: Й. Заїмова (Местните имена в Пирдопско. — София, 1959; Местните имена в Панагюрско. — София, 1977), Н. Ковачева (Местните названия в Габровско. — София, 1965; Топонимията на Троянско. — София, 1969), А. Саламбашева (Местните имена в Смолянско. — София, 1976), Г. Христова (Местните имена в Маданско. — София, 1964) та ін., що засвідчує значний науковий потенціал болгарського назвознавства в цілому і місцевих ономастів зокрема.

1. Етимологічний словник української мови: У 7 тт. / За ред. О.С. Мельничука. — К., 1982–2006. — Т. 1–5.
2. Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. О.Н. Трубочева. — М., 1974–2006. — Вып. 1–32; 2007–2010. — Вып. 33–36 / под ред. А.Ф. Журавлева.
3. Козлова Р.М. Славянская гидронимия. Праславянский фонд. — Минск, 2006. — Т. IV. — 310 с.
4. Лома А. Рец. на: Georg Holzer. Die Slaven im Erlauftal. Eine Namenlandschaft in Niederösterreich (Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde, Herausgegeben von Anton Eggendorfer und Willibald Rosner, Bd. 29). Wien, 2001, 160 са једном картом // Ономатолошки прилози. — Београд, 2004. — Т. XVII. — С. 492–295.
5. Марусенко Т.А. Материали к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов) // Полесье: Лингвистика. Археология. Топонимика / Отв. ред. В.В. Мартынов, Н.И. Толстой. — М., 1968. — С. 206–255.
6. Мурзаев Э.М. Словарь народных географических терминов. — М., 1984. — 653 с.

7. Рудницький Я. Географічні назви Бойківщини (видання друге). — Вінніпег, 1962. — 246 с.
8. Словник гідронімів України / Ред. кол.: А.П. Непокупний, К.К. Цілуйко, О.С. Стрижак. — К., 1979. — 780 с.
9. Смолицкая Г.П. Гидронимия бассейна Оки (список рек и озер). — М., 1976. — 403 с.
10. Словник української мови / Гол. ред. І.К. Білодід. — К., 1970–1980. — Т. I–XI.
11. Трубачев О.Н. Ремесленная терминология в славянских языках (Этимология и опыт групповой реконструкции). — М., 1966. — 416 с.
12. Трубачев О.Н. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования (изд. 2-е, доп.). — М., 2003. — 489 с.
13. Шульгац В.П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). — К., 1998. — 368 с.
14. Bezlaj F. Slovenska vodna jmena. — Ljubljana, 1956. — Т. I. — 364 s.
15. Clauson G. An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. — Oxford, 1972. — 989 p.
16. Szulowska W., Wolnicz-Pawłowska E. Nazwy wód w Polsce. Część I. Układ alfabetyczny. — Warszawa, 2001. — 337 s.
17. Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. — Wiesbaden, 1962–1981. — Bd I–X.

Святослав Вербич (м. Київ)

Svyatoslav Verbych (Kyiv)

TO THE TREASURY OF THE SLAVONIC ONOMATOLOGY

(Book review on: L. Dimitrova-Todorova. Mestnyte imena v Popovsko. — Sophiya: Akademichno izdatelstvo "Prof. Maryn Drynov", 2006. — 695 s.)

Мовна мозаїка

ДУЖЕ БАГАТО – ЦЕ НЕ МАСА!

Під впливом російської мови в українському усному мовленні та в засобах масової інформації поширився іменник **маса** зі значенням «дуже багато, безліч кого-, чого-небудь»: *маса запитань, маса проблем, маса вражень, маса людей, маса помилок* і под. Напр.: *Перші дії пана Валіда на керівній посаді на НТКУ викликають масу запитань* (Високий замок); *В українських і зарубіжних журналістів була маса питань до президента «Шахтаря»* (3 інтернетівського видання); Розробники документа визнають: *у Києві маса проблем* (Хрещатик); *..Молодий автор робить масу помилок на початку літературної кар'єри* (Українська правда); *Не лінуйтеся перечитати текст ще раз, оскільки навіть після себе можна знайти масу помилок* (3 інтернетівського видання).

Російсько-українські словники послідовно перекладають слово **маса** як «безліч, дуже багато, сила-силенна». Проте в українському вжитку воно має значно більше відповідників, пор.: *багато, дуже багато, безліч, сила, сила-силенна, тьма, тьма-тьмуца, море, океан, хмара, купа* та ін. Саме їх і потрібно використовувати з означеними іменниками. Пор.: *багато* (дуже багато, безліч, купа та ін.) **запитань**; *багато* (дуже багато, безліч, тьма-тьмуца, купа та ін.) **проблем**; *багато* (дуже багато, безліч, сила-силенна, море, океан, купа та ін.) **вражень**; *багато* (дуже багато, сила, сила-силенна, тьма, море, хмара та ін.) **людей**; *багато* (дуже багато, безліч, сила-силенна, тьма-тьмуца та ін.) **помилки** тощо. Напр.: *Типові договори на житлово-комунальні послуги викликають у киян безліч питань* (Високий замок); *Безліч вражень і думок висловила Ярослава того ж вечора в листі до батька* (Л. Дмитерко); *Довкола стояла сила людей...* (С. Черкасенко); *Можливо, найближчими днями у всі магазини попливе море людей* (Вечірній Київ); *Хмара людей* обліпила віконце (Г. Колісник); *Перші розділи нових підручників, які викладені на сайті Міністерства освіти, містять багато граматичних і орфографічних помилок* (3 інтернетівського видання) тощо.

Отже, уникаймо слова **маса** зі значенням великої кількості й послуговаймося його українськими відповідниками: в офіційному вжитку – **багато, дуже багато, безліч**, у розмовному мовленні – **сила, сила-силенна, тьма, тьма-тьмуца, море, океан, хмара, купа** та ін.

Лариса Колібаба